

Fenichel Sámuel
ornithologiai gyűjtése az új-guineai Finisterre-
hegységben (1892—93).

Feldolgozta:

Dr. MADARÁSZ GYULA,
magyar nemz. muzeumi őr.

(Egy színes táblával.)

Ujabban mindinkább növekedik azoknak a száma, a kik — a mindennapitól eltérve — egészségök és életök kockázatát tudatával, kutatási vágyból oly vidékekre hatolnak, melyeknek éghajlati viszonyait csakis a legerősebb és legedzettebb szervezet bírja ki. Ilyen vidékek egyike Új-Guinea is. De nem is csoda, hogy ez a csodálatos ország rajongóvá teszi a természetbuvárt, mert hiszen állatjai, kivált madarai, pazar öltözetük és színpompájuknál fogva valóban a legmagasabb fokon állanak.

Ilyen rajongóvá tette e csodás ország FENICHEL SÁMUEL is, ki gyenge testalkata és szervezete dacára mégis Új-Guineába utazott, hogy ott a még ismeretlen teremtmények fölkutatásával hasznot hajtson a tudománynak: és ez a titkos vágy ösztönözte az alig 23 éves fiatal gyűjtőt arra, hogy tudományszomjának kielégítése végett 1891. évi szeptemberben Európát elhagyva, utját az ismeretlen tájék felé vegye.

Új-Guineában tizennégyhavi ott tartózkodás után, fáradhatlan, kitartó és buzgó munkássága közepette 1893. márczius havában — állítólag malária-lázban — hirtelen meghalt.

FENICHEL SÁMUEL 1868. augusztus hó 25-én született Nagy-Enyeden, a hol gymnásiumi tanulmányait is végezte. Szegény szülőktől származván, CSATÓ JÁNOS alispán és ismert ornithologus házában némi segélyre talált, a kinél egyszersmind a madárpreparálás mesterségét tanulta meg, s ugyancsak itt kedvelte meg a természetrajzot is. A tudományok iránti szeretetét azonban első sorban gymnásiumi tanára HERPEY JÁNOS oltotta belé, kitől főleg őslénytani és régészeti ismereteket szerzett. 1888-ban a bukaresti román nemzeti muzeumnál nyert őri

Samuel Fenichel's
Ornithologische Ergebnisse aus dem Finisterre-
Gebirge in Neu-Guinea (1892—93).

Bearbeitet von

Dr. JULIUS v. MADARÁSZ,
Custos am Ung. National-Museum.

Hiezu Taf. I.

Es wächst in der neueren Zeit beständig die Anzahl derjenigen, die abweichend von dem alltäglichen Pfade und selbst mit dem Bewusstsein, dass sie ihre Gesundheit und ihr Leben auf das Spiel setzen, aus Forschungstrieb solche Gegenden aufsuchen, deren klimatische Verhältnisse nur der starke und abgehärtete Organismus zu ertragen im Stande ist. Solch' eine Gegend ist auch Neu-Guinea. Doch kein Wunder, dass diese wunderbare Insel den Naturforscher zum Schwärmer macht, denn die prunkvolle Kleidung und Farbenpracht der Thiere, insbesondere der Vögel steht gewiss auf dem höchsten Punkte.

Zu solch' einem Schwärmer machte diese wunderbare Insel auch SAMUEL FENICHEL, der trotz seines schwachen Körperbaues dennoch nach Neu-Guinea reiste, damit er mit der Erforschung der noch unbekanntenen dortigen Thierwelt der Naturwissenschaft einen Nutzen schaffe: und die geheimnissvolle Sehnsucht war es, welche den kaum 23-jährigen jungen Sammler dazu trieb, dass er zur Befriedigung seines Strebens nach hehrem Wissen am 30. September 1891 Europa verlassend, seinen Weg nach dieser unbekanntenen Gegend lenkte.

Nach einem vierzehnmonatlichen Aufenthalte in Neu-Guinea und inmitten seiner ausdauernden, unermüdlichen und eifrigen Thätigkeit starb er plötzlich, wie man sagt — am Malaria-Fieber.

Samuel FENICHEL wurde am 25. August 1868 zu Nagy-Enyed (im Comit. Alsó-Fehér, des einstmaligen Siebenbürgens) geboren, wo er auch seine Gymnasialstudien beendet hat. Seine Eltern waren arm und er fand im Hause des bekannten Ornithologen und Vicegespans JOHANN von CSATÓ eine Unterstützung, von dem er auch die Geschicklichkeit in der Präparirung der Vögel, als auch die Liebe für Naturgeschichte sich angeeignet hat. Die Vorliebe für diese Wissenschaft aber verdankte er insbesondere seinem Gymnasial-Professor, JOHANN von HERPEY, der

alkalmazást, a hol leginkább régészettel foglalkozott s mint ilyen a nevezett muzeumtól kiküldetésben is részesült. A Dobrudschában szép eredményű kutatásokat végezett, a hol nagyon sok bronckorszakbeli tárgyat fedezett föl.

FENICHEL Romániában ismerkedett meg későbbi utitársával GRUBAUERREL, a ki őt e nagy útra szegődttette s magával is vitte; de ott csakhamar cserben hagyta. FENICHEL pénz és minden nélkül maradt földgömbünk ellenkező oldalán. Ekkor végsőre jutva, a magyar nemzeti muzeumhoz fordult és szolgálatát annak ajánlotta föl. S a muzeum azonnal intézkedett is, hogy posta fordultával segélyben részesüljön.

FENICHEL uj-guineai tartózkodása alatt sokat küzdött e tájak nehézségeivel s e miatt eleinte csak a partvidék kutatására szorítkozott; de egyidejűleg szorgalmasan tanulta a benszülöttek nyelvét is, hogy aztán később Uj-Guinea még ismeretlen hegységeibe és belsejébe annál könnyebb szerrel behatolhasson. Azonban korai és váratlan halála egyszerre véget vetett a kutató lelki vágyainak és minden tervét meghiusította teljesen.

Fiatalkutatónk emlékének áldozva, akként kívánom őt az utókor számára megörökíteni, hogy rövid működésének ornithologiai részét, — gyűjteményeit és érdekes magyar nyelven írott följegyzéseit, melyeket legnagyobb pontossággal és lelkiismeretességgel végzett, az ujonnan alakult «Magyar Ornithologiai Központ» folyóiratában, az «AQUILA» első kötetében, közlésem.

Előbb azonban álljanak itt Fenichelnek hozzámtól intézett levelei, melyek az expedíció történetének rövid vázlatát ismertetik meg.

München 1891. szept. 3.

Becsés levelét megkaptam. Ha ékes szavakat akarnék használni, akkor azokkal fejezném ki azt a jól eső boldogságot, a melyet e levél hangja lelkemben előidézett. De a hozzám jutott szózatra, bármennyire is el voltam telve édes

ihm vor Allem palæontologische und archæologische Kenntnisse beibrachte. Im Jahre 1888 erhielt er in Bukarest am dortigen rumänischen National-Museum als Custos eine Anstellung; als solcher beschäftigte er sich meistens mit der Archæologie und nahm Antheil an mehreren Expeditionen. In der Dobrudscha nahm er verschiedene erfolgreiche Ausgrabungen vor, wobei er besonders sehr viele Gegenstände aus dem Bronzezeitalter sammelte.

In Rumänien machte er die Bekanntschaft seines späteren Reisegegnossen, GRUBAUER, welcher ihn zu der grossen Reise bewog, dann auch mit sich nahm, später aber im Stiche liess. FENICHEL harrete trotzdem auf dem uns entgegengesetzten Gebiete ohne Geld und ohne jedwede Stütze aus. In dieser schwierigen Lage wendete er sich an das Ungarische National-Museum, und diesem bot er seine Dienste an. Das Museum sorgte sofort, dass ihm eine Geldunterstützung zugeschiedt werde.

FENICHEL hatte in Neu-Guinea mit den Schwierigkeiten der Gegend viel zu kämpfen und deswegen beschränkte er sich im Anfange bloss auf die Durchforschung der Küste; nebenbei lernte er fleissig die Sprache der Eingeborenen, damit er später um so leichter in die Berge und das Innere von Neu-Guinea eindringen könne. Der vorzeitige und unerwartete Tod machte jedoch dem Streben seiner forschenden Seele mit einem Schlage ein Ende, und vernichtete gänzlich seinen Plan.

Ich glaube das Andenken unseres jungen Forschers für die Nachwelt am besten so zu bewahren, dass ich den Bericht über sein kurzes Wirken, seine Vogelsammlung und seine werthvollen Anmerkungen, welche er mit der grössten Pünktlichkeit und Gewissenhaftigkeit vollführte, in dem ersten Bande des Journalen «Aquila», dem Fachblatte der neuerrichteten *Ungarischen Ornithologischen Centrale* veröffentliche.

Zuvor aber sei es mir gestattet, die Briefe Fenichel's, welche er an mich richtete und welche auch auf die Geschichte seiner Expedition ein Licht werfen, hier mittheilen zu dürfen.

München, den 3. Sept. 1891.

Ihr geschätztes Schreiben erhielt ich. Wenn ich mich schöner Worte bedienen wollte, könnte ich auf diese Art Ausdruck geben jenem wohlthuenden Gefühle, welches der Ton Ihres Schreibens in meiner Seele erweckt hat. Und wenn

hazám virányainak emlékével, mégsem válaszolhattam rögtön a készülődések nagy munkája miatt.

A kutató természetbuvár belsejét csak akkor szállja meg egy misztikusabb érzelem, ha terve, célja megindul s annak elérésére az első lépést megteheti. Mi a költőnek a szerelem idillikus poézise, az nekem az az érzés, a mely most, mikor expedíciókkal *szerelemmel elkészültünk* és utra készen állunk, engemet elfog. Elfeledve az út nehézségeit, játszva a jövő nehéz gondolatával, átszellemült testtel lessük a percet, mikor hajóra szállhatunk.

Én szeptember 30-án Hamburgban szállok hajóra, míg GRUBAUER barátom ugyanezen hajón csak október 15-én indul el Genuából.

Hogy feladatunk az ismeretlen idegenben némileg megkönnyíttessék, a «*Neu-Guinea-Compagnie*»-hoz fordultunk útbaigazításért, a mely azonban utunkba akadályokat szándékozik gördíteni. Ez a társaság szerfelett féltékeny missiókra. Ugy látszik, eme féltékenykedés miatt valószínűleg Uj-Guinea hollandi területén kell majd kikötnünk.

Innen egyelőre *Soerabaja*-ig (Java) vitorlázzunk, és itt fogjuk csak megállapítani útirányunk programját.

Bárhon legyenek is, bármerre vigyen is a sors, édes és első köteletségemnek fogom tartani, hogy expedíciókról önnek kimerítő tudósításokat küldjek. Kimondhatatlan lesz rám nézve az a boldogság is, a mit majd akkor érek el, ha expedíció alatt gyűjtendő tárgyakból a magyar nemzeti muzeumunk részére a legelső s legszébb példányokat elküldhetjük.

És most a tudomány és a törekvés égő fáklyájával fel a küzdelemre!

Soerabaya, 1891. november 26.

Utunk megakadt. Készen és expedíciókhoz felszerelve a hollandi Uj-Guinea felé indultunk utnak. De részint a hiányos közlekedés, részint a kiütött kolera miatt vissza kellett fordulnunk. Még e hajóval utazunk vissza Singapooreba s

der zu mir gelangte Ton mich auch noch so sehr mit dem Andenken meiner heimatlichen Fluren erfüllt hat, konnte ich Ihnen wegen der grossen Vorbereitungsarbeit dennoch nicht sofort antworten.

Ein mystisches Gefühl ergreift nur dann das Innere des thätigen Naturforschers, wenn sein Plan und Ziel im Werden begriffen ist, und wenn er zur Erreichung desselben den ersten Schritt vollführen kann. Was dem Dichter die Poesie der Liebe ist, das ist mir jenes Gefühl, welches mich für die glückliche Vollführung der Vorbereitungsarbeiten unserer Expedition erfüllte. Vergessen waren da die Beschwerden des Weges; spielend mit den Gedanken an die Zukunft und begeistert harren wir auf jenen Augenblick, wo wir uns einschiffen können.

Ich besteige am 30. Sept. in Hamburg das Schiff, Freund GRUBAUER aber wird sich erst am 15. October in Genua auf demselben Schiffe efinden.

Damit wir unsere Aufgabe in dieser unbekannt Fremde einigermassen erleichtern, wandten wir uns um Auskunft an die «*Neu-Guinea-Compagnie*», welche aber — wie es scheint — die Lösung und den Weg uns zu erschweren trachtet. Diese Gesellschaft hält unsere Mission sehr im Verdacht. Und infolge dieses Verdachtes werden wir in Neu-Guinea wahrscheinlich auf holländischem Gebiete landen müssen.

Von hier segeln wir vorläufig bis *Soerabaja* (auf Java), und erst hier werden wir das Programm unseres Weges bestimmen.

Mag ich wo immer sein und mag mich mein Schicksal wo immerhin führen, es wird mir immer eine angenehme Pflicht sein, Sie von unserer Expedition ausführlich zu benachrichtigen. Und es wird für mich ein unaussprechlich wohlthuendes Glück sein, wenn wir von den gesammelten Gegenständen unserer Expedition, das erste und schönste Exemplar dem Ungarischen Nationalmuseum werden senden können.

Und nun frisch auf! Beim leuchtenden Scheine der Fackel der Wissenschaft und des Strebens — auf zum Kampfe!

Soerabaya, den 26. November 1891.

Unserer Reise ist unterbrochen. Reisefertig und für die Expedition ausgerüstet nahmen wir unseren Weg zum holländischen Gebiete Neu-Guineas; jedoch theils wegen des mangelhaften Verkehrs, theils wegen der ausgebrochenen Cho-

innen csak december 15-én indulhatunk el német Uj-Guinea felé.

Constantinhafen, (Kaiser Wilh. Land)
1892. január 27.

A legnagyobb sajnálattal s egyszersmind fájdalommal kell tudatnom, hogy terveinkről le kell mondanunk. A cél, a melyet elibénk tűztünk, álom lett. Lelkesedésem, ambitióm a váratlan fordulat következtében hajótörést szenvedett. Terveinkről részint az elhibázott szervezés, részint oly okok miatt kellett lemondani, melyek egyelőre a nyilvánosság elé sem bocsáthatók. A sok reménnyel megkezdett expedíóntól alig várhatunk fényes eredményt.

Hányt-vetett bolyongásaink után végre sikerült a múlt év december 24-én Constantinhafenben a «*Neu-Guinea-Comp.*» telepére jutni. Ide érkezünk rögtön tanyát ütöttünk s elég kényelmesen berendezkedtünk.

Tudományos kutatásainkat ez idő szerint Constantinhafen környékén végezzük. A parti fauna az ismert alakokon kívül alig nyújt valami érdekeset és újat. Egyedül a Finisterre hegység csodálatos láncolataiban volna lehetséges meglepő eredményeket elérni, de sajnos, jelen szervezésünkkel alig van reményünk és kilátásunk, hogy oda juthassunk.

Az eddig elért eredményekről vajmi keveset írhatok. Mintegy 25 madárfajt gyűjtöttünk, mindössze 60 darabot. Legtöbb példányt gyűjtöttünk a *Paradisea minor*-ból. A *Paradisea minor* és a *Ciccinnurus regius* itt az igen közönséges és gyakori madárfajokhoz tartozik. Más paradicsom madarat még eddig nem találtunk. Galambfajokban — úgy látszik-e vidék meglehetősen gazdag, eddig hat-hét fajt láttam. A *Goura victoria* * sem ritka. Ugyanez áll a papagályokról is. *Geoffroyus pucherani* ritkább, míg a *Trichoglossus cyanogrammus* egészen közönséges faj. A ragadozó madarak szépek, de ritkák. Gázlókából eddig egy *Ardea*-t kaptunk.

Szerencsétlenségünkre most van itt az esős évszak és a madarak is vedlenek, minélfogva a

* = *Goura beccarii* Salv.

lera müssen wir zurückkehren. Mit demselben Schiffe reisen wir nach Singapoore und von da aus können wir am 15. Dezember nach dem deutschen Gebiete Neu-Guineas fahren.

Constantinhafen (Kaiser Wilh.-Land),
den 27. Jänner, 1892.

Mit dem grössten Bedauern und Weh muss ich Ihnen mittheilen, dass wir unserem Plane entsagen müssen: das vorgesteckte Ziel ist zum Traumbilde geworden. Infolge dieser unerwarteten Wendung leidet auch meine Begeisterung und meine Ambition. Wir müssen unserem Vorhaben theils wegen der verfehlten Vorbereitung, theils wegen anderen — hier nicht zu nennenden — Ursachen entsagen. Und von der Expedition, welche wir mit so viel Hoffnung begonnen haben, dürfen wir nun kaum ein besonderes Resultat erwarten.

Nach längeren Irrfahrten gelangten wir endlich am 24. Dezember vorigen Jahres nach *Constantinhafen*, einer Colonie der «*Neu-Guinea-Compagnie*», wo wir uns ziemlich bequem eingerichtet haben.

Unsere naturwissenschaftliche Forschungen setzen wir derzeit in der Umgebung von Constantinhafen fort. Die Küsten-Fauna zeigt ausser den bekannten Formen kaum etwas Interessantes, oder Neues. Und nur in den wunderbaren Bergketten des Finisterre Gebirges könnte man einen überraschenden Erfolg aufweisen; bei unserer jetzigen Organisation aber haben wir leider kaum irgendwelche Hoffnung oder Aussicht, dorthin gelangen zu können.

Von den bisherigen Erfolgen kann ich kaum etwas schreiben. Wir sammelten insgesamt in 60 Exemplaren beiläufig 25 Vogelarten. Die meisten Exemplare gehören zu *Paradisea minor*. *Paradisea minor* und *Ciccinnurus regius* sind hier sehr gemein und gehören zu den häufig vorkommenden Arten. Andere Paradiesvögel fanden wir nicht, an Tauben-Arten aber — wie es scheint — ist die Gegend ziemlich reich, denn bis jetzt sammelten wir 6—7 Arten. Auch *Goura victoria* * ist nicht selten. Dasselbe kann man von den Papageien sagen, *Geoffroyus pucherani* ist selten, dagegen *Trichoglossus cyanogrammus* ganz gemein. Die Raubvögel sind schön, aber selten. Von den Watvögeln bekamen wir bloß eine *Ardea*.

Zur unserem Unglücke, herrscht hier jetzt die Regenperiode, und es mausern sich auch die Vö-

* = *Goura beccarii* Salv.

gyűjtött madarak közül igen kevés használható.

Ami személyemet illeti, legközelebb, már egyedül fogok állani, mert GRUBAUER május 15-én elhagyja Uj-Guineát s valószínűleg Ausztráliába hajózik. Ha Grubauer ezt a szándékát komolyan végre akarja hajtani, akkor egészen függetlenül gyűjthetek és senkitől sem zavartatom munkámban.

Miután Doktor úr terveim hasznosságáról némileg már tisztában van és azoknak sikerét eddigi törekvéseimmel részben biztosítottam és mégis, hogy kutatásaimat s gyűjtéseimet kétszeres lelkesedéssel foganatosítsam, bátorkodom szolgálatomat a *Magyar Nemzeti Muzeyumnak* följárni. Doktor úr is bizonyára indokoltnak fogja találni, ha azt a kérésemet terjesztem elő, hogy a megkezdett kutatásaim folytatására kegyeskednék a Magyar Nemzeti Muzeymtól részemre pénzsegélyt kieszközölni. A segély megnyerése után rögtön a hegységek felé venném útam s azok belsejébe hatolva, tovább folytatnám kutatásaimat is.

Utirányomat a *Kubenau*, *Yuri* vagy *Kolle* folyók mentén venném. Sikeres előrenyomulás esetén a Finisterre előhegyein fekvő falvakat érinteném, mint: *Gombu*, *Bongu*, *Male*, *Kulikumana*, *Bokatsin*, *Erima* és *Gorima*. Itt egy 6—8 emberből álló csapatot szerveznék, a melynek kíséretében a hegységbe hatolnék, hogy azután időmet és életemet a rengeteg bensejében a madárfauna tanulmányozására és gyűjtésére szentelhessem.

Tervem kivitele nem ütköznék semmi nehézségekbe és akadályokba. A hegység belsejében pedig biztosítva lennék, mert: 1. a hegyi folyók mentén az éghajlat egészséges; 2. a benszülöttek nem veszélyesek, sőt igen gyávák; a falvak kicsinyek, a házak szétszórtan állanak a lakosok pedig egymás között folytonos ellenségeskedésben állnak; és e miatt 3. csapatom csupán 6—8 emberből állana, melynek élmezése a legkevesebbe kerülne, mert a vadászat mindig dús eredményű és a kellő táplálékot nyújtja; 4. segítségemre volna a nemrég alakult «*Astrolabe Bay*» dohányültető társaság is, mely alkalmas embereket, golyós fegyvereket bocsa-

gel, weswegen von dem gesammelten Materiale nur wenig zu gebrauchen ist.

Was meine Person betrifft, so werde ich nächstens schon allein sein, denn GRUBAUER verlässt am 15. Mai Neu-Guinea und geht, wahrscheinlich, nach Australien. Wenn das GRUBAUER wirklich ernst ist, so kann ich dann selbstständig sammeln, und in meiner Arbeit wird mich Niemand stören.

Da sie, Herr Doctor, von der Nützlichkeit meines Planes einigermaßen überzeugt sind, und ich den Erfolg desselben mit meinem bisherigen Wirken theilweise auch gesichert habe, so möchte ich, um mein Forschen und Sammeln im gesteigertem Masse fortsetzen zu können, meinen Dienst dem Ungarischen National-Museum anbieten. Sie werden es, Herr Doctor, gewiss begründet finden, wenn ich sie ersuche, dass sie zur Fortsetzung meiner begonnenen Forschungen, bei dem Ungarischen National-Museum für mich eine Geldunterstützung erwirken wollten. Nach Empfang des Geldes möchte ich meinen Weg sofort in die Berge nehmen, um in Inneren derselben meine Arbeit fortsetzen zu können.

Meinen Weg möchte ich dann längs des *Kubenau*, *Yuri* oder *Kollestusses* nehmen. Bei einem erfolgreichen Vordringen könnte ich auch die Dörfer am Vorgebirge des Finisterre aufsuchen als: *Gombu*, *Bongu*, *Male*, *Kulikumana*, *Bokatsin*, *Erima* und *Gorima*. Hier möchte ich alsdann eine Schar von 6—8 Männern zusammenstellen, in deren Begleitung ich in das Gebirge eindringen würde, um mein Leben und meine Zeit dann in diesem Urwalde dem ornithologischen Studium und Sammeln weihen zu können.

Die Ausführung meines Planes dürfte kaum welche Schwierigkeiten und Hindernisse finden. Im Gebirge wäre ich gesichert, denn 1. ist das Clima längs der Flüsse gesund; 2. sind die Eingeborenen nicht gefährlich, ja sogar feige; die Dörfer sind klein, die Häuser liegen zerstreut, die Einwohner aber stehen mit einander in immerwährenden Feindseligkeiten; dem entsprechend möchte 3. meine Truppe bloß aus 6—8 Männern bestehen, deren Beköstigung das mindeste wäre, denn die Jagd ist immer ergiebig und reicht genügende Nahrung; 4. zur Hilfe käme mir auch die nicht lange gegründete Tabakbau-Gesellschaft «*Astrolabe-Bay*», welche mir die nöthige Mannschaft und Kugelgewehre

tana rendelkezésemre és más oldalról is nagy mértékben segítségemre lenne.

Az expedícióban egyedül az esetleges «meglepetés» jár veszélylyel, argusi elővigyázattal azonban ez is könnyen kikerülhető.

Egyszóval, nehézséget csak a pénzhiány okoz, és ha a pénz is meglesz, akkor az expedíciótól a legsikeresebb eredmény várható.

Tervem kivitelére, számításom szerint, 800—1000 frt volna szükséges.

Mikor ezért a segítyezésért esedezem, eltekintek minden személyes érdektől, csupán hazám és kulturánk iránti kötelesség érzetem vezet. Ha itt vagyok már ezen az érdekes vidéken, hol a természet jó voltából a tudománynak annyi sok kincse le van rakva, én ezt még a segítyezés megtagadása esetén sem hagyom el, mert ez a lépésem egész életemnek legnagyobb vétke volna. De bármiként is alakuljon a sorsom anyagilag, én annál inkább fogok iparkodni azon, hogy a természettudománynak ezen részén tovább kutassak s gyűjteményemet hazám nagy intézetének, a *Magyar Nemzeti Múzeumnak* juttassam.

Hogy Doktor úr annál inkább meggyőződjék megbízhatóságomról, bátor vagyok két előkelő uri emberre hivatkozni, a kik nem fognak habozni, hogy rólam ajánló nyilatkozatot tegyenek.

Az egyik t. Doktor úr jó barátja, CSATÓ JÁNOS alispán úr, a másik pedig Dr. HAMPEL JÓZSEF úr, a m. n. múzeum régisegtárának őre.*

És ezeknek előre való bocsájtása után figyelmét még egy jelentékeny dologra bátorkodom felhívni. Ha esetleg júliusig nem kapnék választ, akkor kénytelen leszek függetlenségemet föláldozni és valamelyik plantage szolgálatába lépni, vagy Uj-Guineát elhagyva, *Batavia*, esetleg Singapoore múzeumában alkalmazást keresni.

Ezek után személyemet újólaj tisz. Doktor úr figyelmébe ajánlva, hazafias üdvözlettel esedezem pártfogásért.

U. I. Ajánlatom ha elfogadtatnék, ugy rész-

* Ez időszertint igazgató-őr ugyanott.

zur Verfügung stellt und mir auch andererseits grosser Massen zur Hülfe kommt.

Die Expedition hat nur die unverhoffte «Überumpelung» zu befürchten, der man aber mit gehöriger Umsicht entgehen kann.

Kurzum, Hindernisse macht nur der Geldmangel und wenn Geld da sein wird, dann kann man von der Expedition den besten Erfolg erwarten.

Zur Ausführung meines Planes benöthige ich nach meiner Berechnung 800—1000 Gulden.

Indem ich um diese Unterstützung ansuche, sehe ich vom jedweden Privatinteresse ab und es leitet mich alleiniglich das Pflichtgefühl, welches ich meinem Vaterlande und unserer Cultur schulde. Wenn ich nun einmal hier in dieser interessanten Gegend bin, wo die Natur in ihrer Freigiebigkeit so viel Schätze aufgespeichert hat, so werde ich diesen Ort, selbst wenn man meine Bitte mir abschlagen sollte, nicht verlassen, denn dieser Schritt wäre das grösste Vergehen meines Lebens. Und mögen sich meine materiellen Verhältnisse wie immer gestalten, ich werde um so mehr trachten, dass ich auf diesem Gebiete der Naturwissenschaft weiter forsche, und meine Sammlung dann der grossen Anstalt meines Vaterlandes, dem *Ungarischen National-Museum*, zukommen lasse.

Damit Sie, Herr Doctor, über meine Zuverlässigkeit noch mehr überzeugt sein sollen, erlaube ich mir zwei Herren zu nennen, die nicht zaudern werden, sich über mich zu äussern.

Der eine ist ein guter Freund von Ihnen: es ist der Herr Vicegespan JOHANN VON CSATÓ, der andere aber Herr Dr. JOSEF HAMPEL, Custos* der archæologischen Abtheilung des Ung. National-Museums.

Indem ich dies im Vorhinein bemerke, will ich noch Folgendes erwähen. Wenn ich bis Juli zufällig keine Antwort bekomme, so werde ich gezwungen sein meine Freiheit aufzuopfern und entweder in den Dienst irgend einer Plantage zu treten, oder Neu-Guinea verlassend, in *Batavia* oder vielleicht in Singapoore beim Museum eine Anstellung suchen.

Indem ich meine Wenigkeit Ihrem Wohlwollen, Herr Doctor, nochmals empfehle, ersuche ich Sie mit patriotischem Grusse um Ihre Gönnerschaft.

P. S. Im Falle mein Antrag angenommen

* Jetzt Dirigirender Custos!

letes utasításokat kérek. Továbbá szükségem van egy megbízható s jó minőségű 16-os kalib. és két csővű sörétes fegyverre, valamint 2—3000 patronhüvelyre. Ha könnyedén szerezhetnének gyutacsot is, akkor kérem, tessenék azt is részemre küldeni.

A küldendő összeget csupán gyűjtési és kis expedícióm céljaira használnám. A mi személyemet illeti, nem reflektálok semmire, ha netán pedig kitűnő eredményt érnék el, akkor a nagytekintetű Igazgatóság becses belátására bízom magamat.

Erima (Német-Uj-Guinea)
1892. máj. 10.

Ez alkalommal, noha levelemben rövid leszek, az ügy, melyről írok annál érdekesebb. GRUBAUER ugyanis föladta tervét s márczius közepén elhagyta Uj-Guineát. Szóltanul távozott és valószínűleg Európa felé vette útját.

Tehát amiről eddig csak álmodtam, megvalósult; ez idő szerint mint független muzeológus gyűjtök. Jelenleg az expedíció felszerelésén dolgozom, s majd az átkutatatlan «*Dampier*»-szigetre megyek, hogy állatait áttanulmányozzam, miért is itt még két-három hónapot töltök.

«*Jomba Estate*»
(Friedrich Wilh. Hafen mellett.)
1892. júl. 8.

Bár a pénzt mellékesnek tartom a tudományban, de ez esetben annak kézhezvitele óriási örömet idézett elő lelkemben. Nem a csillogó fém, hanem a M. N. Muzeum áldozatkészsége keltettek bennem új erőt a további kutatásra s tanulmányozásra.

Hogy t. Doktor úr levele mennyire fokozta ambíciómat, arra tollam gyenge, mert azt csak érezni tudom!

A megérkezett összeget ROSE állambiztos 1332 márká és 80 pfeningben fizette ki.

A hogy a pénzt kézhez vettem, rögtön megtettem az intézkedéseket, hogy még e hónap folyamán a Finisterre hegyek közé vezessem expedíciómat.

wird, bitte ich um eine eingehende Instruction. Ferner benöthige ich eine verlässliche, gute 16-er Doppelbüchse für Schrottschüsse, dann auch 2—3000 Patronenhülsen. Wenn es möglich ist auf leichte Art auch Zündhütchen zu verschaffen, dann bitte ich auch diese zu senden.

Die gewünschte Summe möchte ich nur für Sammelzwecke, so wie für die Bedürfnisse der Expedition verwenden. Was meine Person angeht, so habe ich kein Begehren, und wenn ich besondere Ergebnisse aufzuweisen im Stande bin, dann verlasse ich mich auf das Wohlwollen der sehr geehrten Direction.

Erima (Deutsch-Neu-Guinea),
den 10. Mai, 1892.

Wenn ich bei dieser Gelegenheit mich auch nur kurz fasse, so ist doch die Sache, über welche ich berichte, um so interessanter. GRUBAUER gab nämlich seinen Plan auf und verliess Mitte März Neu-Guinea. Er gieng ohne ein Wort zu sagen und nahm seinen Weg, wahrscheinlich, nach Europa.

Und wovon ich bis jetzt nur geträumt habe, das ist zur Wahrheit geworden: ich sammle derzeit als ein selbständiger Museologe. Gegenwärtig bin ich mit der Ausrüstung der Expedition beschäftigt und beabsichtige auf die undurchforschte *Dampier-Insel* zu gehen, wo ich die Fauna zwei oder drei Monate lang zu studieren gedenke.

«*Jomba*»-Estate (bei dem Friedr. Wilh.-Hafen),
den 8. Juli, 1892.

Obwohl ich das Geld in der Wissenschaft für eine Nebensache halte, hatte mir der Empfang desselben doch eine sehr grosse Freude verursacht. Nicht das gleissende Metall, sondern die Opferwilligkeit des Ung. National-Museums gibt mir neuere Kraft zum weiteren Forschen und Studieren.

Was nun Ihren Brief angeht, Herr Doctor, dazu ist meine Feder zu schwach, um zu berichten, wie derselbe meine Ambition gesteigert hat: das kann man nur fühlen!

Das angelangte Geld zahlte mir der Staats-Commissär Rose aus, u. zw. erhielt ich 1332 Mark und 80 Pf.

Nach der Übernahme des Geldes verfügte ich sogleich, damit ich meine Expedition noch im Laufe dieses Monates in das Finisterre-Gebirge führe.

Legnagyobb sajnálatomra a küldött ládát, fegyvert és a különféle conserváló szereket e hajóval sem kaptam meg s igen valószínű, hogy csak a szeptemberi hajóval érkezik ide.

Hálás köszönetet mondok azon szives közbenjárásért, mit t. Doktor úr személyem érdekében elkövetett. Szakszerű és tudományos utasításait a legnagyobb hűséggel iparkodom teljesíteni s magamévá teszem ama mondását, hogy: «inkább keveset, de jól gyűjteni». Miután 1880 óta foglalkozom a praeparálással, e téren eléggé otthonosan érzem magamat.

A madarakon kívül figyelmem, mindenre kiterjed s iparkodni fogok mindent jól megfigyelni s az érdekes dolgokat összegyűjteni.

Eddigi működésem, szerény anyagi helyzetem miatt, az *Astrolabe-bay* parti területére szorított. Főfoglalkozásom volt még eddigelé a benszülöttek nyelvének az elsajátítása is, és azzal kapcsolatosan az ethnologiai gyűjtések. Ethnographiai gyűjtésem eddigi eredménye 25—28 ládából és csomagból áll tele mindennemű értékes és érdekes tárggyakkal.

Előző levelemben közöltem, hogy expedíciót Dampier szigetre szándékoztam vezetni; de ezen tervemről lemondtam, mert ott csupán ethnographiai eredményeket érhettem volna el.

Pár nap választ el attól, hogy a Finisterre-hegység lábainál fölütöttem tanyámat. A Finisterre-hegység lábainál lévő *Bongu*-ba költözöm, hol magam s embereim számára egy kis házikót építettem. *Bongu* lesz főállomásom, honnan expedíciót vezetem. Személyzetem öt miokesiai fiúból fog állani, kik közül hármat havi húsz márka fizetés mellett a «*Neu-Guinea Comp.*» engedett át és közülök kettő ügyesen bánik a fegyverrel is; a másik két fiu nem kap tőlem semmi díjat, ezeket az erimai és yombai állomási igazgató csekély viszonzószívességgel fejében engedte át.

Ha nagyobb expedíciókra megyek, kis csapatom számát rendszeresen szaporítanom kell s ilyen esetekben 10—15 benszülött papuai teherhordót

Die gesandte Kiste mit dem Gewehr, wie mit den verschiedenen Conservierungsmitteln, kam zu meinem grössten Bedauern, mit diesem Schiff nicht an, und es ist wahrscheinlich, dass sie nur mit dem September-Schiffe anlangen wird.

Gestatten Sie mir, Herr Doctor, dass ich Ihnen für ihre Bereitwilligkeit, die Sie für meine Wenigkeit gezeigt haben, meinen innigsten Dank sage. Ihre Belehrung werde ich mit der grössten Hingebung zu befolgen trachten, besonders jene Ausspruch, dass «ich lieber weniger, aber gut sammeln soll». Da ich mich mit dem Präpariren seit 1880 befasse, so glaube ich, dass ich in dieser Hinsicht ziemlich gewandt bin.

Mein Augenmerk ist ausser den Vögeln auch anderen Sachen zugewendet und ich werde trachten alles gut zu beobachten und das Interessante gut zu sammeln.

Mein bisheriges Wirken war wegen meinen beschränkten Mitteln bloss an die Küste der *Astrolabe-Bay* gebunden und die Hauptbeschäftigung bestand in der Erlernung der Sprache der Eingeborenen und im Verbindung damit das Sammeln ethnologischer Gegenstände. Meine ethnographische Sammlung besteht gegenwärtig aus 25—28 Kisten und Collis voll mit werthvollen und interessanten Gegenständen.

Im vorigen Briefe theilte ich mit, dass ich meine Expedition auf die Dampier-Insel zu führen gedenke; doch ich sehe von diesem Vorhaben ab, denn dort dürfte ich höchstens ethnographische Ergebnisse erreichen.

Seit einigen Tagen habe ich mein Lager am Fusse des Finisterre-Gebirges aufgeschlagen; ich übersiedele in das dortliegende *Bongu*, wo ich für mich und meine Leute ein kleines Haus gebaut habe. *Bongu* wird meine Hauptstation sein, von wo aus ich meine Expedition führen werde. Dieselbe besteht aus fünf miokesischen Knaben, drei derselben hat mir die «*Neu-Guinea Comp.*» für einen monatlichen Gehalt von 20 Mark überlassen und zwei davon sind auch in der Handhabung des Gewehres bewandert. Die übrigen zwei Knaben bekommen von mir kein Gehalt, diese überliess mir der Stations-Director von Erima und Yomba für einen geringen Gegendienst.

Sobald ich mich auf eine grössere Excursion begeben muss, muss ich die Zahl meiner Truppe vermehren, so dass ich bei solchen Gelegenheiten gewöhnlich 10—15 eingeborene Papuas als

és 5 golyós fegyverrel ellátott embert veszek magam mellé.

Érdekesnek tartom megemlíteni, hogy a «*Neu-Guinea Comp.*» által fizetett állami biztos évi 100 márka adót rótt ki rám a paradicsom-madarak vadászata miatt. A hivatalos irás Cap-Rigui-től—Cap-Crosseig szabja meg a vadászterületet, ám ezért mi sem akadályoz meg abban, hogy a hegyek között vadászhaszak.

Bongu, 1892. aug. 31.

Mint a multkori levelemben megírtam, *Bongu* faluban letelepedtem. Embereim segítségével kényelmes kis házikót építettem s most már nyugodtan és minden anyagi gond nélkül kezdek meg a gyűjtést még júliusban. Az elmúlt hat hét alatt 90 madarat sikerült gyűjtenem és praeparálnom. Ezek közül 71 jól kiszáritott példányt a legközelebbi hajóval, ügyesen beczinezett ládában fogok útnak bocsájtani. A többit, mint: *Buceros*, *Goura*, *Pelicanus*, *Microglossus* csak a jövő postával küldhetem el, mert még nem eléggé szárazak.

A 71 drb madárbőrt gondosan csomagoltam el és remélem, hogy épen és sértetlenül fognak haza érkezni. Levelemhez mellékelve küldöm a madarakról kívánt jegyzeteket és adatokat, melyek I—VIII számokkal vannak az íveken jelezve. Ugyancsak ezen ívekre följegyeztem a kívánatos termőhelyeket és datumokat, sőt a kívántakon kívül följegyeztem a gyomor és begy tartalmát s a madár hangját és a benszülöttektől használt nevüket is.

Miután e táblázatokban kimerítő jegyzeteket adok, levelemben igen kevés említeni valóm marad azokra nézve.

Madármellcsontot eddig 57 darabot gyűjtöttem. Egész csontváz egy *Merops ornatus*, egy *Cicinnurus regius* és egy *Tanysiptera galatea* van készletben, melyeket a legközelebbi postával bocsátok útnak.

Egy *Calurus metallicus* fészket, hely szűke miatt szintén csak a jövő küldeményhez mellékelhetek.

A várt láda fegyver, a conserváló szerekkel együtt még mindig késik, a mi nekem nagy nehézségeket okoz s előre nem gondolt kiadásokat fog okozni.

A hegyek közé eddigelé csak egyszor vonultam

Lastträger, und fünf mit Kugelbüchsen versehene Männer mitnehme.

Bei dieser Gelegenheit bemerke ich, dass der von der «*Neu-Guinea Comp.*» gezahlte Staats-Commissär wegen der Paradiesvögeljagd mir eine Steuer von jährlich 100 M. aufgebürdet hat. Das amtliche Document gestattet mir die Jagd von Cap-Rigui bis Cap-Crosse; doch dies hindert mich nicht, dass ich in den Bergen nicht jage.

Bongu (Astrolabe-Bay), den 31. Aug. 1892.

Ich habe mich, wie ich auch schon in meinem letzten Briefe schrieb, im Dorfe *Bongu* niedergelassen. Mit der Hilfe meiner Leute baute ich mir ein bequemes kleines Häuschen und nun kann ich ruhig und sorgenlos das Sammeln noch im Juli anfangen. Während den verfloffenen 6 Wochen gelang es mir 90 Vögel zu sammeln und zu präparieren. 71 St. davon, welche ausgetrocknet sind, werde ich mit dem nächsten Schiffe in einer gut verzinnten Kiste absenden. Die übrigen, als: *Buceros*, *Goura*, *Pelecanus*, *Microglossus* kann ich nur später mit der Post absenden, weil sie jetzt noch nicht genügend trocken sind.

Die 71 Vogelbälge habe ich sorgfältig verpackt, und hoffe, dass sie gut und unbeschädigt anlangen werden. Meinen Brief schliessend schieke ich die gewünschten Angaben und Bemerkungen über die Vögel, welche in den mitfolgenden Notizen mit I—VIII. bezeichnet sind. Auf eben dieselben Bögen notirte ich die betreffenden Fundorte und Tagesdaten, ja ausserdem auch noch den Inhalt des Magens und Kropfes, die Stimme, wie auch den von den Eingeborenen gebrauchten Namen des Vogels.

Da ich also in den Tabellen ausführliche Anmerkungen gebe, habe ich meinem Briefe hierüber sehr wenig hinzuzufügen.

Brustbeine sammelte ich bis jetzt 57 St. Ganze Skelette habe ich von *Merops ornatus*, *Cicinnurus regius*, *Tanysiptera galatea* und werde auch diese mit der nächsten Post absenden.

Ein Nest von *Callurus metallicus* kann ich wegen Mangel an Raum erst mit der nächsten Sendung abschicken.

Die angemeldete Kiste mit den Waffen und den Conservierungsmitteln zögert noch immer, was mir grosse Schwierigkeiten und unerwartete Auslagen verursacht.

Mit meiner Expedition war ich erst einmal in

expeditiómmal és csupán 700 méter magasságig jutottam fel. A *Craspedophora intercedens* az 500—700 méter magasságban fordul elő és belőle csak egy példányt sikerült lőnöm. A hegyi kutatásaim alatt igen fontos geographiai és ethnographiai tapasztalatokat szereztem. Néprajzi gyűjteményem jelentékenyen szaporodott és tárgyait között vannak olyan unikumok is, a melyeket előttem még senki sem gyűjtött össze.

Az előre nem látott kiadások pénzkészletemet nagy mértékben fölemésztették és most már csak 600 márkával rendelkezem. Igen kérem tehát t. doctor úr továbbra is jóakaró intézkedését, hogy a további időtartamban is segélyben részesüljek. A küldendő összeg mennyiségét a nagytekintetű Igazgatóságra bízom, miután azt határoztam el magamban, hogy míg a M. N. Múzeum segélyez, addig nem megyek ezen érdekes szigetről.

Ha a M. N. Múzeum ismételten kész lesz ezen áldozat meghozatalára, hogy nekem segélyt adjon, úgy akkor a jövő tavasszal Új-Guinea déli részére, *Huyon-Golf*-ra utazom, mely már angol terület, ott dúsabb és érdekesebb madárvilágot találunk.

Végül megjegyzem, hogy a küldeményemet directe Európába nem adhattam föl, hanem *Singapoore*-ba küldtem az osztrák-magyar konzul címére, a ki szíves ígérete szerint, azt a legközelebbi alkalommal az osztrák és magyar Lloyd-hajóval Trieszten keresztül Magyarországra juttatja.

Bongu, 1892 október 23.

Reményelem, hogy a singapoorei konzul szíves közvetítése által útnak bocsájtott láda küldeményem már Budapestre érkezett.

Expeditióm sikeres működését váratlanul és nagy mértékben megakadályozta hanyatló egészségem. Jelenleg 44 darab madárbőrt tehetek csak postára, melyek között néhány ritkább faj is van. A levelemhez mellékelt (IX—XIII) lajstromban benne vannak mindazok az adatok, a melyekre szüksége van.

Ezekre vonatkozólag van azonban még egy

den Bergen und ich kam nur bis zu einer Höhe von 700 Meter. Der *Craspedophora intercedens* kommt nur in der Höhe von 5—700 Meter vor, und es gelang mir davon nur ein Stück zu erlegen.

Während den Forschungen im Walde erwarb ich sehr wichtige geographische und ethnographische Daten. Meine ethnologische Sammlung hat sich bedeutend vermehrt; und unter meinen Sachen habe ich solche Unica, welche vor mir noch Niemand gesammelt hat.

Unerwartete Auslagen haben meinen Geldvorrath sehr vermindert, so dass ich derzeit nurmehr nur über 600 Mark verfüge. Ich bitte Sie also, Herr Doctor, auch weiterhin gütigst veranlassen zu wollen, damit ich auch ferner irgendwelche Unterstützung erhalte. Das Bestimmen der zu sendenden Summe überlasse ich der löblichen Direction des Museums; ich habe mir übrigens vorgenommen, dass so lange mich das Ung. National-Museum unterstützt, ich diese interessante Insel nicht verlasse.

Wenn das Ung. National-Museum gesonnen wäre diese Geldopfer zu meiner Unterstützung öfters zu bringen, so möchte ich den nächsten Frühling nach dem südlichen Theil von Neu-Guinea, in den *Huyon-Golf* reisen, welcher zum englischen Besitzthum gehört, und wo ich eine reichere und interessantere Vogel fauna finden dürfte.

Schliesslich bemerke ich, dass ich meine Sendung directe nach Europa nicht aufgeben konnte, sondern selbe an die Adresse des öst.-ungarischen Consuls in Singapoore abschickte, welcher, seinem freundschaftlichen Versprechen gemäss, dieselbe bei der nächsten Gelegenheit mit einem österr. und ungarischen Lloyd-Schiffe über Triest nach Ungarn expedieren wird.

Bongu, den 23. Oct. 1892.

Ich hoffe, dass die durch die Vermittlung des Herrn Consuls von Singapoore abgeschickte Kiste schon in Budapest angelangt ist.

Den Erfolg meiner Expedition hemmte im grossen Masse plötzlich meine schwankende Gesundheit. Gegenwärtig kann ich nur 44 St. Vogelbälge der Post übergeben, unter denen sich auch einige seltene Arten befinden. In der meinem Briefe beigeschlossenen Liste sind alle diejenigen Daten notirt (IX—XIII), welche Sie benöthigen.

In dieser Hinsicht habe ich aber noch eine

ceskély megjegyzésem is. A 75. és 76*-ik számú két tyúkfélénél meg kell említenem, hogy azokat egy csoportból lőttem, noha két különböző fajhoz tartoznak.

Legutoljára egy fű-erdőben vadásztunk, hol e tyúkok egy csapatban voltak s belőlük e két fajt dupláztam le. Azon a helyen, honnan fölrepültek, szorgosan kutattam és sikerült is négy fészket találnom, melyek egyszerűen a földbe vájt üregben voltak elrendezve. Kettőben tojás is volt, a másik kettőben pedig pelyhes csirkék voltak, melyeket borszeszben küldtem el. Miután egy területen találtam fel őket, nem tudtam megállapítani, hogy a tojások és a fiókák a 75 vagy a 76-os számú madárhoz tartoznak-e.**

A Finisterre-hegységbe azóta négy nagyobb útát tettem, noha az eredmény útam alatt nem mondható kielégítőnek. A *Dasyptilus pesqueti* nevű papagályon kívül csakis oly fajokra akadtam, a melyek a partokon is előfordulnak.

A Finisterre benseje misztikus érzést kelt az emberben. Az őserdő 1000 méternél magasabban sajátságos élettelen képet nyújt. Vannak napok, mikor az egész erdő teljesen kihalt.

Úgy látszik, nagyon tévedtem akkor, midőn a Finisterre eme sajátságos hegységében bő vadászatot reméltem; de azért nem hagyok fel a reménnyel, hanem annál inkább iparkodom a hegység renetegének belsejébe behatolni.

Legközelebbi expedíómat a hegység legmagasabb csúcsára vezetem, hol pár napot óhajtok tölteni.

Az ornithologiainál sokkal sikeresebb tapasztalataim vannak az ethnographia terén. Expedíóim alatt roppant nagy fontosságú felfedezéseket teszek anthropologiai és ethnologiai szempontból, mit legjobban bizonyít az, hogy ebbeli gyűjteményem száma közel áll a 10,000-hez.

Ma két küldeményt bocsájtok útnak. Az egyik-

* Lásd 83. és 85. számú fajokat.

** A talált tojások határozottan a 75 gyűjt. sz. *Synaues australis* fajé. Az ugyanazon helyen lőtt 76 gyűjt. szám a *Talegallus jobiensis* tokos fiókája.

kleine Bemerkung. Die mit 75 und 76* bezeichnete Hühnerarten betreffend, muss ich erwähnen, dass ich diese aus einer Kette erlegt habe, obzwar sie zu zwei, von einander verschiedenen Arten gehören.

Das letztmal jagten wir nämlich in einem Graswalde, wo sich diese Hühner in einer Kette befanden, davon erlegte ich mit einem Doppelschusse die zwei Arten. Ich durchsuchte fleissig die Stelle, von wo sie ausgeflogen sind und es gelang mir 4 Nester ausfindig zu machen, welche in einfachen Erdlöchern eingerichtet waren. In zweien waren auch Eier, in den anderen aber mit Flaumfedern bedeckte Junge, welche ich in Spiritus abgeschickt habe. Da ich diese auf einer und derselben Stelle aufgefunden habe, bin ich nicht im Stande zu entscheiden, ob die Eier und Jungen zu den mit 75 oder 76 bezeichneten Vögeln gehören.**

Ich habe seit damals in das Finisterre-Gebirge 4 Excursionen gemacht, der Erfolg aber ist nicht befriedigend zu nennen. Ausser der *Dasyptilus pesqueti*-Art, fand ich nur solche Papagei-Arten, wie sie da auch an der Küste vorkommen.

Das Innere des Finisterre-Gebirges weckt ein mystisches Gefühl in dem Menschen. Der Urwald bietet in einer Höhe von 1000 Meter ein lebloses Bild; und es gibt Tage, wo der Wald ganz ausgestorben ist.

Wie es scheint, habe ich mich sehr getäuscht, als ich in dem Finisterre-Gebirge auf ausgiebige Beute gehofft habe; jedoch gebe ich noch nicht alle Hoffnung auf, sondern ich trachte um so tiefer in die innere Wildniss des Gebirges einzudringen.

Meine nächste Expedition führe ich auf die höchste Spitze, wo ich einige Tage zu verbleiben gedenke.

Viel reichere Erfahrungen habe ich auf ethnographischem Gebiete. Während meinen Excursionen machte ich sowohl in anthropologischer, als auch in ethnologischer Hinsicht hochwichtige Entdeckungen, was schon auch daraus ersichtlich ist, dass meine diesbezügliche Sammlung beinahe aus 10,000 Stücken besteht.

Heute gebe ich zwei Sendungen auf: in der

* S. Arten Nr. 83., 85.

** Die gesammelten Eier gehören sicher zu der mit 75 bezeichneten *Synaues australis*-Art; die Jungen aber zu der, am selben Orte erlegten *Talegallus jobiensis*-Art.

ben vannak a madárbőrök s ugyanezen ládába mellékelek egy *törpe kenguru* koponyát is. A másikon vannak a csontvázak, még pedig a következő fajok egész csontvázai:

- 2 drb *Cracticus cassicus*,
- 1 « *Goura beccarii*,
- 1 « *Paradisea minor*,
- 1 « *Eclectus pectoralis*,
- 1 « *Gymnocorax senex*.

Ugyan e gyűjteményhez csatolok egy *Sus papuensis*-koponyát.

A madártojások a nagy ládában vannak elcsomagolva; egy nagy, meghatározatlan *Megapodius*-tojást kivéve, mind számokkal vannak ellátva, mely számok a hozzátartozó madárbőrökkel correspondálnak.

A múzeumból küldött fegyveres láda még mindig nem érkezett meg.

Bongu, 1892 december 20.

E sorokkal egyidejűleg a harmadik küldeményt indítom útnak, mely az előbbi kettőhöz hasonlóan jól elzárt czinládába van elhelyezve. A küldemény lajstroma XIV—XVII.

E küldeményemben egy rendkívül érdekes és értékes sas példány* található x-y jeggyel ellátva, melyet azonban kimulta után csak negyednapra hoztak hozzám a benlakók. Kár, hogy a sas már nagy mértékben oszlásnak indult, különösen a lábszárak és a has részei, de abban a véleményben vagyok, hogy egy ügyes präparator keze el fogja tüntetni a hiányokat és még szép értékes darabot csinálhat belőle.

A hegyi lakók valóságos rémmeséket beszélnek e sasról, mely kutyáikat, sőt még nagyobb állataikat, mint disznákat is elrabolja. A benszülöttek «Unka»-nak nevezik, a mi azt jelenti, hogy: *rabló*.

December 20-ika után még egy tíz napig tartó expeditiót rendeztem a hegységbe és 1000 méter magasságig hatoltam. A szerencse nem nagyon kedvezett ezen tíz nap alatt. Esős időszak lévén, az előrehaladást nagyon gátolta és nagyban hozzájárult ahhoz, hogy mindössze csak néhány paradicsom-madarat: *Paradisea minor*, *Diphilodes septentrionalis*, és a hegyi papagályt: *Dasyptilus pesqueti* ejthettem zsákmányul.

* *Harpyornis novae guineae*.

einen sind die Vogelbälge, wobei sich auch ein Schädel eines *Zwergkaengurus* befindet; in der zweiten sind aber Skelete; u. zw. ganze Skelete sind dort von folgenden Vögeln:

- 2 St. *Cracticus cassicus*,
- 1 « *Goura beccarii*,
- 1 « *Paradisea minor*,
- 1 « *Eclectus pectoralis*,
- 1 « *Gymnocorax senex*.

Derselben Sendung füge ich noch den Schädel des *Sus papuensis* bei.

Die Voceleier sind in der grossen Kiste verpackt; ausgenommen ein grosses, unbestimmtes *Megapodius*-Ei, sind alle mit Zahlen versehen, welche den dazu gehörigen Vogelbälgen entsprechen.

Die vom Museum geschickte Kiste mit den Waffen kam noch immer nicht an.

Bongu, den 20. Dezember, 1892.

Mit diesen Zeilen schicke ich meine dritte Sendung ab, welche gleich den beiden andern in einer gut schliessenden Zinnkiste verwahrt ist. Die Liste enthält XIV—XVII. Nr.

In dieser Sendung befindet sich ein mit x—y bezeichnetes, besonders interessantes und werthvolles Exemplar eines Adlers,* welches die Einwohner erst am vierten Tage nach seinem Verenden zu mir brachten. Schade, dass der Vogel schon zu sehr in Verwesung übergang, besonders die Beine und Bauchtheile; doch bin ich der Meinung, dass die Hand eines geschickten Präparators diese Fehler verdecken und daraus noch ein werthvolles Stück bereiten kann.

Die Bergbewohner erzählen ganze Schauer geschichten von diesem Vogel, welcher ihre Hunde, oder gar ihre grösseren Thiere, wie Schweine, raubt. Die Einwohner nennen denselben «Unka», was so viel bedeutet, als «Räuber».

Seit dem 20. Dezember machte ich eine 10-tägige Excursion in die Berge, und drang bis in die Höhe von 1000 Meter vor. Viel Glück habe ich während diesen 10 Tagen nicht gehabt. Da hier jetzt die Regenperiode währt, hinderte diese uns sehr am Vordringen, und ihr habe ich es zu verdanken, dass ich blos einige Paradiesvögel, als *Paradisea minor*, *Diphilodes septentrionalis*, dann den Bergpapagei, *Dasyptilus pesqueti*, als Beute erlegen konnte.

* *Harpyornis novae-guineae*.

Nagyon sajtáságos, hogy eme rengetegben *harkály*-félét sehol sem leltem: úgy látszik, itt a *Picidák* teljesen hiányoznak. A hegyi patakok mentén *Alcedo* és *Motacilla*-hoz hasonló madarakat láttam, de sajnos, egyet sem birtam lelőni, mert egy sem került puska lövésnyire.

Az azonban kétségtelen, hogy ha még beljebb tudnék hatolni e rejtelmes sziget belsejébe, sok érdekes és új fajt tudnék szerezni.

Erre azonban még gondolni sem merek! Egy ilyen expeditio 3—4 hónapot venne igénybe és legalább 1000 frtba kerülne, mert legalább 80—100 ember kíséretére volna szükségem, hogy a vad benlakók támadásai ellen kellőleg védekezhessem.

Remélem azonban, hogy a «*Neu-Guinea-Comp.*» új kormányzója és új igazgatója Schiele úr legközelebb, a mint az esős időszaknak vége lesz, segítségemre lesznek és fel fognak szerelni számomra egy 4—5 hétig tartó expeditiót a hegység belsejébe, mert nekik is érdekekben áll, hogy ez a hegyvidék átkutattassék.

Ép most kaptam meg becses levelét és az elvezettnék hitt ládát. Becses ohajának szívesen engednék és az ethnographiai küldeményt útnak indítanám, ha lehetséges volna. Az elpakolásához szükséges ládákkal nem rendelkezem és így tárgyaim ideiglenesen csak pálmalevelekbe és kosarakba vannak becsomagolva. Hiszem azonban, hogy rövid idő múlva útnak ereszthetek egy küldeményt, mert *Singapoore*-ből ócska ládákat rendeltem, melyek megérkeztét minden perczen várom.

Bongu, 1893 február 12.

Ezen levelemmel egyidejűleg küldöm a negyedik küldeményt, melynek lajstromát (XVIII—XX) ide mellékelem. Arra kérem Doktor urat, legyen óvatos a küldemény kicsomagolásánál, mert a 158. számú: *Paradisea guilielmi II.* farktolla a lövés által megsérült. A ládán kívül még egy postacsomagot is indítok útnak, melyben a lajstromban jelzett mellvázak és egy *Dasyptilus pesqueti* egész csontváza található.

Legnagyobb sajnálatomra egy 1000 darabból

Es ist sehr auffallend, dass ich in dieser Wildniss nirgends eine Spechart sehen konnte, und es scheint mir, dass die Piciden hier gänzlich fehlen. Längs den Bergbächen sah ich *Alcedo* und *Motacilla* ähnliche Vögel, konnte aber leider davon keine erlegen, denn es kam mir kein einziger in den Schussbereich.

Das aber steht fest, dass im Falle ich in das Innere der Insel noch mehr vordringen könnte, ich viele interessante und neue Arten zu verschaffen im Stande wäre.

Doch daran wage ich nicht einmal zu denken. So eine Expedition dürfte 3—4 Monate in Anspruch nehmen, und beliefe sich auf wenigstens 1000 Gulden, denn es wären wenigstens 80—100 Männer nöthig, wenn ich gegen die Angriffe der wilden Eingebornen mich mit Erfolg vertheidigen wollte.

Ich hoffe jedoch, dass der neue Gouverneur und der neue Director der «*Neu-Guinea Comp.*», Herr SCHIELE, nächstens, wenn die Regenperiode ihr Ende erreicht, mir Hilfe leisten und auf 4—5 Wochen eine Expedition in das Innere des Gebirges zustande bringen wird, denn es liegt auch in ihrem Interesse, dass diese Berggegend durchforscht werde.

Eben jetzt erhalte ich Ihren Brief, wie auch die für verloren gehaltene Kiste. Ihrem Wunsche möchte ich gerne entsprechen, und gerne wollte ich die ethnographische Sammlung abschicken, wenn dies möglich wäre. Ich verfüge aber nicht über Kisten, welche zur Verpackung nöthig sind, und meine Gegenstände sind einstweilen nur in Palmenblätter und Körbe verpackt. Ich glaube jedoch, dass ich eine Sendung in kurzer Zeit abschicken kann, denn ich bestellte aus *Singapoore* alte Kisten, deren Ankunft ich jeden Augenblick erwarte.

Bongu, den 12. Februar, 1893.

Gleichzeitig mit diesem Briefe schicke ich die vierte Sendung ab, deren Liste (XVIII—XX.) ich hier beischliesse. Ich bitte Sie, Herr Doctor, zu verfügen, dass man die Kiste mit Vorsicht auspacke, denn die Schwanzfedern der mit Z. 158 bezeichneten *Paradisea guilielmi II.* hatte der Schuss beschädigt. Ausser der Kiste sende ich auch noch ein Postcolli, in welchem die in der Liste verzeichneten Brustbeine, wie auch das ganze Skelet des *Dasyptilus pesqueti* zu finden sind.

Eine Sammlung von 1000 St. Lepidopteren

álló lepkeküldemény a postagözös hamaros elindulása miatt lemaradt. Ezt a gyűjteményt csak az áprilisi postával küldhetem el.

Örvendetes hírt közölt velem e napokban a Lloyd-társaság singapoorei ügynöksége: tudniillik, hogy harmadik küldeményemet február 5-én az «*Orkán*» nevű hajó Triesztbe vitte, a honnan azután Budapestre továbbították. Az első és második küldeményem sorsáról azonban még semmit sem tudok.

Az esős évszak még mindig tart s e miatt csak nagy nehezen tudok előrehatolni, a gyűjtés is a legnagyobb nehézségekbe ütközik.

Örömmel értesítem t. doctor urat, hogy az itteni kormányzó és a társaság igazgatója nagy érdeklődést mutatnak tanulmányutam iránt és meg is ígérték, hogy segítségemre lesznek egy nagyobb expedítio felszerelésénél. A társaság nagyon szeretné, ha a Finisterre-hegység ismeretlen tájait felkutatnám, azokról nekik referálnék és gyűjtenék is. Szives ajánlatukat természetesen elfogadtam és a mint az idő megjavul, útnak indulok. Expedítiómat 3—4 hétre tervezem. Azon reményben indulok útnak, hogy ha csak valami non putarem közbe nem jő, fáradságom bőven meg lesz jutalmazva.

Előbbi levelemben említém, hogy Singapooreból ládákat rendeltem. Fájdalom, ezek mind mai napig sem érkeztek meg és így kénytelen voltam egyelőre igen rossz, összetákolat ládákbá helyezni tárgyaimat. Ezekben a ládákbá azonban én nem bizom, ezek egy nagy tengeri útat ki nem bírának. Kérem tehát, legyen türelemmel, míg az erősebb alkotású ládák megérkeznek. Akkor indítom csak útnak küldeményemet.

A mi jövő terveimet illeti, megemlítem még, hogy e nagy expedítio után Bongut elhagyom és főhadiszállásomat a Friedrich Wilhelm-Hafen és Alexis-Hafen között fekvő kis *Ruo* nevű lakott szigetre fogom áttenni, a honnan az úgynevezett «*Hansemann*» hegységbe fogok kirándulásokat tenni. Talán szerencsésebb leszek itt,

Aquila.

konnte ich wegen der plötzlichen Abfahrt des Postdampfers zu meinem grössten Bedauern nicht aufgeben. Die Sendung kann ich somit erst mit der Aprilpost abschicken.

Eine erfreuliche Nachricht theilte mir neulich die Agentur der Lloyd-Gesellschaft in Singapoore mit; nämlich, dass meine dritte Sendung das Schiff «*Orkan*» am 5. Februar nach Triest mitnahm, von wo aus diese dann weiter nach Budapest befördert wird. Was mit der ersten und zweiten Sammlung geschah, hievon weiss ich noch gar nichts.

Die Regenperiode dauert noch immer, und demzufolge mache ich nur langsam Fortschritte, und das Sammeln hat auch seine grössten Schwierigkeiten.

Ich theile Ihnen, geehrter Herr Doctor, freudig mit, dass der hiesige Gouverneur und der Director der Gesellschaft für meine Studien ein grosses Interesse an den Tag legen, und ich habe ihr Versprechen, dass sie zu meiner Unterstützung eine grössere Expedition veranstalten werden. Die Gesellschaft wünscht sehr, dass ich die unbekanntenen Gegenden des Finisterre-Gebirges durchforschen, sie davon benachrichtigen und dort sammeln soll. Natürlich habe ich diesen freundlichen Antrag angenommen, und sobald sich das Wetter bessert, gehe ich auf den Weg. Meine Expedition plane ich auf 3—4 Wochen. Ich bin der Hoffnung, dass wenn mir nur nicht etwas ganz Unerwartetes in den Weg kommt, meine Mühe genügend belohnt wird.

In meinem früheren Briefe erwähnte ich, dass ich aus Singapoore Kisten bestellt habe. Leider kamen sie noch bis heute nicht an, so dass ich gezwungen bin, meine Gegenstände vorläufig in schlecht zusammengenagelten Kisten aufzuheben. Ich habe aber kein besonderes Vertrauen zu denselben, denn sie wären kaum im Stande eine lange Seereise zu ertragen. Ich bitte Sie also sich zu gedulden, bis ich stärkere Kisten bekomme, alsdann werde ich diese Sammlung sofort abschicken.

Was meine Pläne für die Zukunft betrifft, erwähne ich, dass ich Bongu nach dieser grossen Expedition verlasse, und mein Hauptquartier auf die bewohnte kleine «*Ruo*»-Insel verlege, welche sich zwischen dem Friedrich Wilhelms-Hafen und dem Alexis-Hafen befindet. Von dortaus mache ich dann Ausflüge in das sogenannte *Hausmann-Gebirge*. Vielleicht werde ich hier mehr Glück haben, und werde

hogy több paradicsom-madár fajra fogok szert tenni itt, mint a Finisterre-hegységben.

Pénzem már rég elfogyott. De remélem, hogy a Doktor úr által jelzett s januárban föladott újabb ezer forintot rövid idő múlva megkapom.

Egészségem igen kedvező, kívánom, hogy továbbra is az maradjon.

Örömmel tudatom végre, hogy ethnographiai gyűjtésem és földrajzi felfedezéseimnek jegyzetei nagyon megsaporodtak. Azt hiszem, hogy jegyzeteim számtalan érdekes adatot fognak tartalmazni.*

*

Fenichel 1891 december végétől 1893 március haváig, tehát tizennégy hónapig foglalkozott Új-Guineában s ez idő alatt leginkább ethnographiai tárgyakat, lepkéket, rovarokat, csigákat és madarakat gyűjtött. Hogy mily nagy lelkesedéssel és kitartó fáradsággal szedte tárgyait, arról a gyűjtött tárgyak száma tanúskodik. Az ethnographiai gyűjteménye az utolsó időben — mint leveleiben említé — közel járt a tízezer darabhoz, de sajnos, — hogy csak halála után került Európába és valószínű, hogy még Új-Guineában hozzáfértek, mert kezeinkhez tízezer helyett csak háromezer és néhány száz jutott. Mindazonáltal e gyűjtemény sok szépet és sok unicumot foglal magában, a mivel a Finisterre-hegységből ez az első gyűjtemény, múzeumunkban mindig mint értékes típusgyűjteményfogszerpelni. Gyönyörű lepkegyűjteménye felülhaladja a négyezer darabot; bogár is van vagy kétezer; a szárazföldi és édesvízi csigák számát még hozzávetőleg sem tudnám hamarosan megmondani: tíz és húsz ezer darab között változik.

Madarat legkevesebbet gyűjtött: összesen 95 fajt, 206 példányban; ehhez járul még az értékes mellsont-gyűjtemény, mert majdnem minden elejtett madár mellsontját is kopræparálta és a bőrökhöz mellékelte. Ez az utóbbi és tudo-

* Ezen jelzett jegyzetek Fenichel halála óta mind-éddig még nem kerültek meg.

auf mehr Paradies-Vogelarten antreffen, wie in dem Finisterre-Gebirge.

Das Geld ist mir schon längst ausgegangen. Doch hoffe ich, dass ich die von Ihnen angemeldeten und im Jänner auf die Post neuerdings aufgegebenen Tausend Gulden in kurzer Zeit erhalten werde.

Meine Gesundheit ist sehr günstig und ich wünsche mir, dass sie auch ferner es bleibe.

Mit Freude benachrichtige ich Sie endlich auch darüber, dass die Notizen in Betreff meiner ethnographischen Sammlungen, als auch meiner geographischen Entdeckungen sich sehr vermehrt haben.

Ich glaube, dass meine Notizen viele interessante Daten enthalten werden.*

*

Fenichel war seit Dezember 1891 bis März 1893, also 14 Monate in Neu-Guinea, und während dieser Zeit sammelte er meistens ethnographische Gegenstände, Lepidopteren, Coleopteren, Conchilien und Vögel. Mit welch' grosser Begeisterung und ausdauernder Hingebung er gesammelt hat, kann man aus der grossen Zahl seiner gesammelten Gegenstände beurtheilen. Seine ethnographische Sammlung belief sich — wie er dies in seinem Briefe erwähnt — beinahe auf 10,000 Stück; sie gelangte aber, leider, erst nach seinem Tode nach Europa, und wurde wahrscheinlich noch in Neu-Guinea dezimirt, denn statt zehntausend Stück gelangten in unsere Hände nur dreitausend und etliche Hundert. Ungeachtet dessen enthält die Sammlung viel Schönes und viele Unica, und da dies aus dem Finisterre-Gebirge die erste Sammlung ist, so wird dieselbe immerdar als die erste Typen-Collection unseres Museums gelten. Seine prachtvolle Lepidopteren-Sammlung übertrifft die Zahl von viertausend; Coleopteren sind etwa 2000; die Zahl der Land- und Süsswasser-Conchilien bin ich nicht im Stande auch nur annähernd festzustellen, da sich deren Zahl auf 10 auch 20,000 belaufen kann.

Am wenigsten sammelte er Vögel, im Ganzen 95 Arten in 206 Exemplaren; dazu gehört noch die werthvolle Brustbeinsammlung, denn er präparirte das Brustbein von jedem erlegten Vogel und legte es dem Balge bei. Diese, in wissen-

* Diese erwähnten Notizen wurden seit Fenichels Tode bis heute nicht ausfindig gemacht.

mányos szempontból igen fontos gyűjtemény külön feldolgozásra érdemes. Gyűjtött még néhány egész csontvázat és több madárnak conserválta a nyelvét is. Legkevesebb szerencséje volt a madárfészkek és tojások gyűjtésében, melyeket alig érdemes megemlíteni.

Ezen csekély számú ornithologiai gyűjteménye, melynek feldolgozását a jelen alkalomra tűztem czélul, 3 új fajt tartalmaz, nevezetesen:

Arses fenicheli
Donacicola sharpii
Poecilodryas hermani

Ezek közül a *Donacicola sharpii* és *Poecilodryas hermani*nak rövid diagnosisa már megjelent. (L. a «*Bulletin of the British Ornithologists' Club*» Vol. III. Sess. 1893—4.)

A madarakat Fenichel érdekes feljegyzései kíséretében egyszerű felsorolásban közlöm és csak ama fajoknál teszem megjegyzéseimet, a hol azt szükségesnek véltem.

E felsorolást a «*Catal. of Birds in the British Museum*»-ban használt systema szerint közlöm.

Múzeumi könyvtárunkban az új-guineai faunára vonatkozó irodalom teljesen hiányozván, kénytelen valék tisztán a British Museum által kiadott katalogusra szorítkozni s abból határozni. Ugyancsak e miatt kénytelen voltam a kétes és új fajokat biztonság okáért SHARPE úrnak felülvizsgálás végett Londonba küldeni. SHARPE R. B. úr, a legnagyobb készséggel és szíveséggel vállalkozott erre és az irántunk sokszorosan tanusított rokonszenvét kimutatta ez alkalommal is.

Ugyancsak SHARPE úr szíves közbenjárásának köszönhetjük, hogy e cikkhez mellékletképen adott gyönyörű tábla, mely az új fajok kettejét ábrázolja, a hírneves KEULEMANS J. G. mesterintézetéből került ki.

Nem mulaszthatom el tehát az alkalmat, hogy SHARPE R. B. úrnak a kiváló jóindulatáért és szíves készségeért leghálásabb köszönetemnek kifejezést ne adjak.

FENICHEL gyűjtése a következő:

schaftlicher Hinsicht sehr wichtige Sammlung ist werth, dass sie separat bearbeitet werde. Er sammelte ausserdem einige ganze Skelete, und conservirte auch die Zungen einiger Vögel. Viel weniger günstig war ihm das Glück im Sammeln der Vogelnester und Eier, welche kaum nennenswerth sind.

Diese der Zahl nach geringe ornithologische Sammlung, deren Bearbeitung ich bei dieser Gelegenheit vorgenommen habe, enthält 3 neue Arten, u. z.

Arses fenicheli
Donacicola sharpii
Poecilodryas hermani.

Die kurze Beschreibung von *Donacicola sharpii* und *Poecilodryas hermani* wurde schon publicirt (S. «*Bulletin of the British Ornithologists' Club*» Vol. III. Sess. 1893—4).

Die Vögel zähle ich einfach auf und füge Fenichel's interessante Bemerkung hinzu; meinerseits mache ich nur dort eine Anmerkung, wo ich dies für nöthig erachte.

In der Enumeration befolge ich jenes System, welches im «*Catalog of Birds in the British Museum*» angenommen ist.

Da unserer Bibliothek im Museum Werke, welche über Australien handeln, gänzlich fehlen, ward ich gezwungen, mich blos an den Catalog des British Museum zu halten und die Bestimmungen auch darnach vorzunehmen; die zweifelhaften oder neuen Arten sandte ich der Sicherheit halber zur Superrevision nach London an Herrn SHARPE. Herr R. B. SHARPE unterzog sich dieser Arbeit mit der grössten Bereitwilligkeit und Liebenswürdigkeit und legte die für uns stets gehegte Sympathie auch diesmal an den Tag. Und ebenfalls Herrn SHARPE's Vermittlung verdanken wir die zu diesem Artikel als Beilage gegebene prachtvolle Tafel (Taf. I.), welche zwei der neuen Arten darstellt, und welche in der wohlbekanntenen Kunstanstalt des Herrn J. G. KEULEMANS verfertigt wurde.

Ich kann also nicht umhin Herrn R. B. SHARPE auch an dieser Stelle für seine besondere Gewogenheit und liebenswürdige Bereitwilligkeit meinen verbindlichsten Dank zum Ausdruck zu bringen.

Fenichels Sammlung enthält Folgendes: